

Evde Kalamayanlar: Genel Bir Değerlendirme

Fırat Çoban, Deniz Durdu,
Meltem Oktay, Kağan Şeker

Giriş

Universus Sosyal Araştırmalar Merkezi bünyesinde FES Türkiye Temsilciliği destekleriyle, Doç. Dr. Aziz Çelik danışmanlığında yürütülen Evde Kalamayanlar: COVID-19 Günlerinde Çalışma İlişkileri Araştırmasının yayımlanmasının üzerinden henüz birkaç ay geçti. Pandemi sürecinde emek piyasasında uzaktan çalışabilenler ve çalışamayanlar biçiminde kendisini gösteren ikiliğin, evde kalamayanlar kısmına odaklanan araştırma, motosikletli kuryelerin ve market çalışanlarının pandemi sırasındaki gelir durumlarını, güvencesizlik süreçlerini, işçi sağlığı ve güvenliği deneyimlerini, müşteri ile ilişkilerini ve iş anlaşmazlıkları ile iş mücadelelerini soruşturuyor. Nicel ve nitel yöntemlerin birlikte kullanıldığı araştırma dahilinde salgın sürecinde İstanbul'da çalışan motosikletli kuryeler ve market çalışanlarıyla toplamda 27 yarı yapılandırılmış görüşme ve 220 çevrimiçi anket yapıldı. Araştırmanın veri toplama safhası Haziran-Eylül 2020 arasında tamamlandı. Araştırma raporu Ocak 2021'de yayımlandı. (<https://uni-versus.org/2021/01/21/evdekalamayanlar/>)

Okumakta olduğunuz bu yazıda, Evde Kalamayanlar Araştırmasının öne çıkan başlıklarını, anlamlı bulduğumuz tartışmaları mümkün olduğunca özetlemeye çalıştık. Araştırmacılar olarak Evde Kalamayanlar Araştırmasının değerini, alana dair sunduğu yanıtlardan ziyade bıraktığı yeni sorularda görüyoruz. Araştırmanın yayımlanmasının dördüncü ayına girdiğimiz bugünlerde, COVID-19 pandemisi kendisini bir sağlık krizi olarak gösteriyor. Her gün 300'ü aşkın insanın yaşamını yitirdiği, günlük vaka sayısının 50 bini aştığı bir gerçeklikte çalışma ilişkileri de çalışanlar için her geçen gün daha güvencesiz, daha geleceksiz bir hale geliyor, evde kalamayanların sınıf yaraları derinleşiyor ve bu koşullar bizi toplumun ve siyasetin bilimini üretmek için yeni bir araştırmaya davet ediyor.

Bölüm I: Market Çalışanları

Evde Kalamayanlar araştırması kapsamında ele aldığımız gruptan ilki market çalışanları oldu. İstanbul'da çalışan ve ikamet eden market çalışanları ile 13 yarı yapılandırılmış görüşme, 101 online anket yaptık. Bu bölümde araştırma bulgularını baz alarak market çalışanlarının güvencesizlik deneyimlerini çalışma koşulları, gelir durumu, iş yeri anlaşmazlıkları mücadeleleri ve müşteriler ile olan ilişkileri üzerinden

irdeleyeceğiz. Anket katılımcılarının %55'i erkek iken %44'ü kadındır. %1'lik bir kısım ise cinsiyet sorusuna yanıt vermemiştir. Derinlemesine görüşmelerde ise kadın-erkek oranı yarı yarıya yakındır. Cinsiyet temelli bir bakış açısı ile incelediğimizde araştırmada erkek ve kadın katılımcıların farklı deneyimlerini ayrıştırabilecek katılım sağlandığını söyleyebiliriz. 30-40 yaş aralığı ankete en çok katılım gösteren yaş grubu olmuştur. Mekânsal açıdan bakıldığında ise İstanbul'un 39 ilçesinin 33'ünden katılım sağlanmıştır. Heterojen bir katılım sağlandığından İstanbul geneli için ortak değerlendirmeler yapmak mümkün olmaktadır.

Market çalışanlarının çalışma koşullarına değinmeden önce gıda perakendecileri sektörüyle ilgili küçük bir inceleme yapmakta fayda görüyoruz. 11 Mart 2020 tarihinde ilk Covid-19 vakasının açıklanması ile başlayan pandemi döneminde, evde kalmanın gerekliliği ile birlikte gıda tüketiminin artması, insanların alışveriş yoğunluğunun değişmesi; dört büyük zincir marketin toplam cirosunun, yılın ilk altı ayında yüzde 32,4 artışla 53,5 milyar TL'ye yükselmesi gibi bulgular sektörün geleceği açısından bakıldığında oldukça iyi görünmektedir. Ancak maddiyonun diğer yüzü olan emekçi kesimin çalışma şartları ve yaşam mücadeleleri göz ardı edilmektedir. Araştırmada bir katılımcımızın sarf ettiği "geleceği kapkaranlık bir nokta olarak görüyorum" ifadesi aslında parlak, kâr oranı artan bir sektörün karanlık yüzünü anlatmaktadır.

Çalışma süresinin nasıl değiştiğine yönelik sorduğumuz soruya verilen cevaplar incelendiğinde, katılımcıların yarısı daha uzun süre çalıştığını ifade etmiştir. Araştırma kapsamında çalışma süresinin yanı sıra çalışma yoğunluğunu da ölçmek istedik. 101 katılımcının 51'i çalışma süresinin çok arttığını, 31'i ise arttığını ifade etmiştir. Pandemi süresince kamu kurumları ve bazı özel sektör kuruluşları mesai saatlerini azaltır ya da çalışan sayısını artırıp vardiyalı çalışmayı benimserken market çalışanları için pandemi koşullarının daha çok çalışmayı getirdiği gözlemlenmiştir. Araştırmamıza göre, market çalışanlarının ortalama günlük çalışma saati 9.55'tir. 857 sayılı İş Kanunu'nun 63. maddesi, haftalık çalışma süresinin 45 saat olduğunu, aksi kararlaştırılmadıkça bu sürenin çalışma günlerine eşit olarak dağıtılacağını belirtmektedir. Haftanın 6 günü çalışıldığı düşünüldüğünde günlük çalışma süresinin 7.5 saati geçmemesi gerekmektedir.

Market çalışanlarının çalışma yoğunluğu kısmında bahsettikleri önemli bir kavram da sepet yoğunluğudur. Bu kavram, markette kasadan alışveriş yapan bir müşterinin aldığı ürün sayısını ifade eder. Sepet yoğunluğu ve marketten alışveriş yapan kişi sayısı arttıkça market içerisindeki yoğunluk artıp bekleme süresi uzadığından müşteri- market çalışanı ilişkisinde de gerilim yaşanma ihtimali artış gösterebilir. Bu

nedenle katılımcılara bir sıfat havuzu iletip müşterileri en iyi tanımlayan sıfatları seçmelerini istedik. Bu sıfat listesi içerisinde hem olumlu hem de olumsuz sıfatlar yer almaktaydı. En çok seçilen sıfatlar Halden Anlamaz (80), Bilinçsiz (77) ve Kaba (60) olmuştur. Pandemi sürecinde müşterilerin, market çalışanlarının yoğunluklarının farkında olmaları en fazla bahsedilen sorunlardan biridir. Ayrıca sürekli çalışıyor durumda olmaları, gün içerisinde bir sürü insanla karşılaşmaları nedeniyle müşteriler tarafından hastalıklı olarak görülmeleri de bahsedilen konular arasındadır. Sürekli risk altında çalışan market çalışanlarının müşteriler ile ilgili olumsuz deneyimlerini sorduğumuzda ise en fazla karşımıza çıkan yorum, müşterilerin Covid-19 önlemlerine dikkat etmeden davranmaları olmuştur. Müşterilerin bu tarz davranışlarına dikkat etmelerine yönelik market çalışanlarının ikazda bulunmaları çok normal bir durum olmasına rağmen işyeri yönetimince dayatılan müşteriye ürkütme politikası gereğince gereken uyarıyı yapamamaktadırlar.

Pandemide Gelir

Covid-19 pandemi süresinde birçok farklı iş alanı İçişleri Bakanlığı'nın ilk 16 Mart 2020 tarihinde yayımladığı genelge kapsamında geçici süreliğine faaliyet durdurmak durumunda kalmıştır. Yaptığımız literatür araştırmasında pandemi sürecinin kapatılan iş merkezlerinde çalışanların ekonomik durumunu nasıl etkilediğine yönelik herhangi bir araştırmaya rastlamadık. Bu sürecin büyük bir çoğunluğunu evde geçiremeyen market çalışanlarının gelir durumundaki değişikliği araştırmamız kapsamında ele aldık.

Market çalışanları, bir önceki bölümde belirttiğimiz üzere, pandemi sürecinde daha uzun ve yoğun bir şekilde çalışırken bu durum ücretlerde olumlu bir değişiklik yaratmamıştır. “Pandemi süresince ücretinizde bir değişiklik meydana geldi mi?” sorusuna 101 kişinin 92’si hayır yanıtını verirken beş kişi ücretinin arttığını, dört kişi ise azaldığını ifade etmiştir. Aslında yoğunluk, çalışma süresi ve gelir durumu bir arada değerlendirdiğimizde işletme büyüklüğüne göre bu üç kriter de market çalışanları için farklı sonuçlar vermektedir. Örneğin mikro ölçekli işletmelerde çalışan market çalışanları için geçici süre faaliyet durdurma nedeniyle ücretini alamama ya da işten çıkarılma gibi sorunlar baş gösterirken makro ölçekli işletmelerde çalışanlarda ise çalışma saatlerinin artışı, iş yükünün artışı gibi sorunlar ortaya çıkmaktadır. Gelir durumu açısından bakıldığında makro ölçekli işletmelerde çalışan kişiler daha güvenceli ve ücret aralığında daha yüksek bir konumda iken mikro ölçekli işletmelerde işler azaldığı için daha düşük ücret aralığı görülmektedir. Bütüncül olarak değerlendirildiğinde ise 109 katılımcının 79’u adil bir ücret almadığını düşünmektedir. Araştırmada hem gelir durumunda hem de harcamalarda yaşanan değişiklik ile ilgili sorular da sorduk. 101 katılımcının 69’u harcama-

larının arttığını söylemiştir. Derinlemesine görüşme yaptığımız bir market çalışanı, pandemi süresince işlerin çok iyi olduğunu ama bu durumun kendisini olumlu etkilemediğini belirterek emeğinin ve aldığı riskin karşılığını alamadığını belirtmiştir. Bu noktada pandemi süresince evde kalamadan çalışmanın getirdiği risk durumunu daha detaylı ele almak gerekiyor.

Sağlık- Güvenlik -Güvence

Pandemi sürecince herkesin aynı gemide olduğu, sağlık krizinin zengin-fakir gibi ayrımları belirsizleştirdiği, en popüler söylemlerden biri olmuştur. Bu söylem, toplumsal cinsiyete, etnik kökene ve sınıfa dayalı ayrımları bulanıklaştırmakta, farklı biçim ve şiddetlerdeki kriz deneyimlerini tekleştirilmekte; krizin faillerini, krizden yarar sağlayanları ve kriz mağdurlarını tek bir potada eritmeye çalışmaktadır. Araştırma sonuçları bağlamında sağlık krizinin tüm bireyleri aynı şekilde ve ölçüde etkilemediğini ve özellikle sınıfsal eşitsizlikleri belirginleştirdiği kanaatindeyiz.

Bu nedenle araştırmanın 4. Bölümünde işçi sağlığı ve güvenliği deneyimlerine odaklanmak istedik. Anket katılımcılarına “Covid-19 sürecinde işçi sağlığı ve güvenliği için işyerinizde gerekli önlemlerin alındığını düşünüyor musunuz?” sorusunu yönelttik. Bu soruya yanıt verenlerin neredeyse yarısı, çalıştıkları işyerlerinde gerekli önlemlerin alındığını düşünmemektedir. Derinlemesine görüşme ve anket sonuçları birlikte değerlendirildiğinde iş yeri ölçeğine göre alınan önlemler noktasında değişiklikler bulunduğu anlaşılmaktadır. Büyük ölçekli işletmelerde çalışanların işyerinde Covid 19 görülmesi sonrası aktardıkları süreç deneyimlerine göre tüm çalışanların teste gönderilmesi ve sonuç gelene kadar herkesin evde tutulması gibi önlemler alınarak prosedür işletilirken; mikro ölçekli işletmelerde ikame edilecek çalışan olmadığından aynı önlemler alınmamaktadır.

Araştırma kapsamında market çalışanlarının güvencesizlik deneyimlerine ilişkin genel bir çıkarım yapabilmek adına “Geleceğiniz/ yarınınız için endişeli misiniz?” sorusunu yönelttik. Bu soruya 101 katılımcının 76’sı evet, 15’i kısmen, 10’u hayır cevabını vermiştir. “İşinizi kaybetmekten korkuyor musunuz?” sorusuna ise 34 katılımcı evet, 22 katılımcı kısmen, 44 katılımcı ise hayır cevabını vermiştir. Dönemin ruhu olarak değerlendirilebilecek gelecekte endişe duyma hali, işsizlik korkusu gibi durumlar pandemi sürecinde çalışmak zorunda olan evde kalamayan market çalışanlarında daha büyük etkiler yaratmakta, daha ciddi yaralar açmaktadır.

İşyeri Anlaşmazlıkları ve Mücadeleleri

Evde Kalamayanlar araştırması kapsamında ele aldığımız temel konulardan biri işyeri anlaşmazlıkları ve iş mücadeleleri olmuştur. Pandemi

süresince önceki bölümlerde detaylı ele aldığımız çalışma sürelerinin ve yoğunluğun artması, fazla mesai ücretlerinin ödenmemesi, ücret gelirinin değişmemesi gibi sorunların çalışanlar ile işyeri yönetimi arasında anlaşmazlık yaratma ihtimalinden hareketle “Salgınla birlikte işvereninizle yaşadığınız anlaşmazlıklar arttı mı?” sorusunu yönelttik. 95 katılımcının 36’sı evet, 24’ü kısmen cevabını vermiştir. Market çalışanlarının işvereni ile salgın süresince karşılaştığı temel durumları ele aldığımızda fazla mesai ücreti ödenmemesi, aylık ücretin eksik ödenmesi ya da fazla mesai ücretinin eksik ödenmesi gibi başlıklar ön plana çıkmaktadır. Salgın süresince market çalışanlarının işverene ilettiği taleplere baktığımızda ise en çok dile getirilen talep iş saatlerini kısaltma olmuştur. En çok dile getirilen sorun olmasına rağmen iş saatlerini kısaltma, en az karşılanan taleplerden biridir. Yıllık ücretli izin ve ücretsiz izin talepleri de en az karşılanan talepler olarak görülmektedir.

İşverene iletilen taleplerin karşılanmaması durumu, kendisini aynı oranda iş mücadelesi olarak göstermemiştir. “Taleplerin karşılanmadığı durumunda hangi mücadele biçimine başvuruldu?” sorusuna verilen yanıtlara baktığımızda 117 katılımcının 61’i, herhangi bir iş mücadelesine başvurmadığını söylemiştir. Başvurulan iş mücadeleleri ise az bir oranda görülmekle birlikte iş bırakma, istifa etme, sosyal medya paylaşımı olarak kendisini göstermiştir.

Pandeminin ilk altı aylık sürecinde hepimiz haberlerde tüm marketlerin boşaltıldığını, insanların nasıl bir panik halinde alışveriş yaptığını medya organları tarafından servis edilen haberlerde gördük. Günümüzde bu yoğunluk, online sipariş uygulamaları arttıkça önemli bir ölçüde azaldı. Bu uygulamaların yaygınlaşması, başka bir çalışan kesiminin çalışma koşullarını ağırlaştırıcı etki yarattı: Motosikletli kuryeler.

Bölüm II: Motosikletli Kuryeler

Evde Kalamayanlar araştırmasının bir diğer odak grubu motosikletli kuryeler oldu. Bu örnekleme nasıl ele aldığımız ve çalışmayı gerçekleştirirken nelerle karşılaştığımıza gelmeden önce okuyucu için şehirde motosiklet kullanmanın hangi riskleri almayı gerekli kıldığının altını kısaca çizmek isteriz.

Market çalışanlarının aksine motosikletli kuryeler için iş yeri sabit bir mekan değildir. Sürekli değişen koşulların işçi sağlığı ve güvenliğini doğrudan etkilediği sokaklarda çalışan işçilerin çalışma koşulları da sürekli olarak değişkenlik gösteriyor. Hava durumu, kentin fiziki şartlarındaki değişiklik, hizmet üretim aracı olan motosikletin kondisyonu ve en önemlisi -kendilerinin de tanımladığı üzere- her zaman çabuk olma baskısı... Dışarıdan bakıldığında trafik kurallarını ihlal

eden, kaldırımlardan ve ters yönden hızlı bir şekilde etraftakileri tehlikeye atan bu insanlar için esas mesele hayatlarını devam ettirmek için mecbur kaldıkları bir kumarı oynamaktan ibaret. Çabuk olmak için oynadıkları bu kumarın sonucunda da kazandıkları şeyi tanımlamak ise çok basit: ücret.

Kendilerini birçok açıdan tehlikeye atan ve aldıkları risklerin kontrolü kendilerine bağlı olmayan bu işçiler için günün sonunda elde edilen ücret doğrudan, çabuk olmalarına bağlı olduğu için güvencesizliğin başka bir boyutu ile karşılaşılıyor. Paket teslimatı için yola çıkan bir kuryenin karşılaşacağı sorunların listesini yapmaya başlarsak muhtemelen bizleri komplo teorisi kurmakla suçlayabilirsiniz. Bu nedenle kentte seyahat ederken hepimizin karşılaştığı birkaç örneği sizlere hatırlatmakla yetineceğiz. Böylece fiziken işçi sağlığı ve güvenliğinin nasıl bir güvencesizliği içerisinde barındırdığını daha iyi anlatacağımıza inanıyoruz.

Kentin her yerini işgal eden hafriyat kamyonlarının yollara döktüğü şantiye kumları nedeniyle basitçe kayıp düşme olayı mesleğin olağanı olarak tanımlanıyor. Çimenlerin sulanması için çalıştırılan fiske sularının adaların tam ortasına aktığına mutlaka şahit olmuştunuzdur. İki tekerli bir araç için dönüş yaparken ıslak olan yol muhtemel bir kayma ve düşme sebebidir. Bu durum havanın güzel ve açık olduğu günlerin en büyük tehlikesidir. Burada var olan tehlikelerin, mesleğin kendisine içkin tehlikeler olduğunu kabul edebiliriz fakat motosikletli kurye olmak tehlikeli meslek olarak kabul edilmiyor. Araştırma sürecinde bizlere önemli katkılar sunan Tüm-Taşıma Sen Başkanının hedeflerinden birisi de motosikletli kuryeliğin tehlikeli meslekler listesine dahil edilmesiydi. Neden?

Hepimiz karlı havada motosikletli kuryelerin çalıştırılmasına öfkelirken aslında ayakta durmanın güç olduğu bir zamanda işin tehlikeli olduğuna kanaat getiriyoruz fakat bu iş, yukarıda da belirttiğimiz gibi, her şeyin olağan olduğu koşullarda dahi oldukça zor; güvencesizliğin katmerlendiği ve derinleştikçe açığa çıkan bir halde. Verdiğimiz örneklerde hafriyat kamyonlarının ışıklarda çarpıp öldürdüğü, kör noktasında üstüne çıktığı, yollara akan mazot ve yağlar yüzünden düşüp ölen kuryelerden bahsetmeyip naif kalmayı tercih ettik.

Çabuk olmak ve siparişleri en iyi şekilde teslim etmek, işçinin sahip olduğu ücret hakkını elinde tutmak için zorunda olduğu bir performans süreci. Bu performansı verirken aldığı riskler ise yukarıda belirtilen durumlar yaşandığında çabuk olma şansını dahi elinden alabiliyor. Burada düşüp basitçe yaralandığı gerçeğinden hareketle yine naif kalmayı tercih ettik ancak pandemi döneminde yukarıda bahsettiğimiz sebeplerden veya buna benzer durumlardan dolayı ölen yüz altmışın

üzerinde kuryenin artık çabuk olma şansı dahi bulunmuyor.

Her şeyin normal olduğu bir zaman diliminde bu riskleri barındıran bir meslek, Covid-19 ile birlikte nelerle karşılaştı? Motosikletli kuryelerin oynadıkları kumarın karşılığında elde ettikleri tek şey olan ücretlerinde ne gibi değişiklikler oldu? İş yapma koşullarında neler değişti? Araştırmamız dahilinde 119 anket ve 14 yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirdik. Anketlere ve görüşmelere katılanların tamamı cinsiyetlerini erkek olarak beyan etti. Bu nedenle araştırmanın bu kısmının, motosikletli kadın kuryelerin deneyimlerini içermediğini belirtmemiz gerekir. Anketlerde kente eşit dağılmış bir örneklem yakaladıktan sonra yüz yüze görüşmeler için kentin yoğun paket servis yapılan bölgeleri olduğunu düşündüğümüz, hem evlerin hem de iş yerlerinin olduğu bölgeleri seçtik. Görüşmelerle birlikte ankette fark edemediğimiz ve anket sonuçlarındaki verilerin dağılımını doğrudan etkileyen bir durumu fark ettik. Motosikletli kuryelik mesleğinin icrasında farklı görev tanımları bulunmaktaydı. Evrak kuryesi olarak tanımladığımız özel siparişlerin veya kıymetli evrak, kan ihtiyacı, ilaç vb. ürünleri taşıyan özel kuryeler örneklemimizin nispeten “iyi” şartlarda çalışan bölümünü oluşturdu. Yemek kuryesi olarak tanımladığımız kuryelerse iş yoğunluğunun pandemi ile birlikte beklediğimizden farklı bir şekilde seyrettiği tarafını temsil ettiği için ilginçti. Bununla birlikte market çalışanları gibi perakende ürünleri evlere taşıyarak en yoğun çalışma rutinine sahip olan motosikletli kuryeleri de perakende kuryesi olarak isimlendirdik. Görüşmelerimiz de buna uygun olarak eşit dağılmış biçimde gerçekleştirdik.

Çalışma koşulları üzerine elde ettiğimiz verilerde yemek kuryeleri için öne çıkan önemli bulgulardan biri, pandeminin ilk aylarında iş yoğunluğunun azalması oldu. İnsanların dışarıdan yemek sipariş etmekten çekindiği dönemde iş yoğunluğunun azaldığını belirten kuryeler pandeminin ve önlemlerin gevşetilmesi ve insanların yeni-normale alışması sonrasında ise iş yoğunluğunun ciddi ölçüde arttığını belirttiler. İş yükünün arttığı pandemi sürecinde yemek kuryelerinin gelirlerinde bir değişiklik olup olmadığını sorguladık. Bu hususta temassız teslimat gibi uygulamaların kuryelerin bahşiş gelirlerini ciddi oranda azalttığını ve ilk aylardaki düşük yoğunluk sürecince işsiz kalan kuryelerin yine işler yoğunlaştıktan sonra aldıkları riskler sonucunda geçirdikleri kazalar ile iş yapamaz duruma geldiklerini gözlemledik.

Özel kuryeler açısından bakıldığında ise pandemi sürecince mesai saatlerinin sürekli arttığını, çalışma koşullarının zorlaştığını ve ortalama 12-13 saatlik mesai boyunca 10 saat motosiklet üstünde teslimat yapmak durumunda kaldıklarını gözlemledik. Ücretlerinde azalma meydana gelmezken onların bu süreçle alakalı dönüşlerinin temelini, müşterilerle kurdukları ilişkilerdeki değişim oluşturuyordu. İnsanla-

rın kendilerine yaklaşımlarının net biçimde değiştiğini ve virüs taşıyan bir canlı hatta virüsün kendisi olduklarını hissettirdiklerini aktardılar. Sopa ile evrak uzatan, korkuyla kapının arkasına saklanan insanları anlayışsız ve kaba olarak nitelendirdiler. Perakende kuryeler ise tıpkı market çalışanları gibi yoğun ve aralıksız mesailerle çalışan ve hatıta yukarıda belirttiğimiz sebeplerle daha riskli çalışma koşullarında emek veren işçilerdi. Bununla birlikte hem ücretlerinde düşüş yaşanmış hem de mesai saatleri dayanılamayacak derecede uzamıştı.

Araştırma boyunca birtakım nüvelerini gördüğümüz iş mücadelelerinin sonucunda bugün motosikletli kuryelerin sorunları toplumsal politik bir düzlemde tartışılıyor. Bireyler buna çeşitli yöntemlerle tepki veriyor. Öte yandan sendikal faaliyetler ve işçilerin örgütlenme mücadelesi ilerlemeye çalışıyor. Patronların bu mücadeleyi engelleme çabası ise takip ettiğimiz üzere çeşitli hak gasplarının ve anayasanın ihlaline kadar varabiliyor.

Motosikletli kuryelerin pandemi öncesinde oynadıkları kumar; pandemi ile birlikte çalışma yoğunluğunun artması, müşteri ile ilişkilerdeki keskin ve olumsuz değişim ve işçi sağlığı ve güvenliğinin sadece yolculuk ile değil, paket teslimatında dahi risk altında olması, kazanması imkansız bir oyuna dönüşmüş durumda. Daha iyi çalışma koşullarına erişmenin yolu, motosikletli kuryeler için de örgütlenmekten geçiyor. Bu araştırmanın kendisi ise bu ihtiyacın ekonomik, politik ve toplumsal nedenlerini ortaya koyması mütevazı bir gösteren olarak duruyor.

Sonuç

Evde Kalamayanlar: COVID-19 Günlerinde Çalışma İlişkileri Araştırması ile pandemi sürecinde evde kalamayanların hikayesinin küçük bir kısmını anlatmak istedik. Bu doğrultuda, market çalışanları ile motosikletli kuryelerin; salgın sürecinde çalışma koşullarını, gelir durumlarını, işyeri mücadelelerini, sağlık, güvenlik ve güvencesizlik süreçlerini, müşteriler ile ilişkilerini de kapsayacak biçimde, karma bir yöntem ile soruşturduk.

En temel bulgumuz, market çalışanlarının ve motosikletli kuryelerin çalışma koşullarının daha uzun ve daha yoğunlaştığı ancak bu uzun ve yoğun çalışmanın çalışanların ücretlerine yansımadağı; buna karşın her iki çalışan grubunun da harcamalarının salgın sürecinde arttığıydı. Bunun bir yansıması olarak, fazla çalışmanın arttığı bu düzlemde her iki çalışan grubunun da en çok karşı karşıya kaldıkları haksızlıkların başında fazla mesai ücretlerinin ödenmemesi olduğunu gördük. Motosikletli kuryelerin, ek gelir kalemlerinden biri olan bahşiş kaleminin, salgınla birlikte başlayan ve bu süreçte evde kalabilenler için tercih sebebi olan temassız teslimat uygulaması ile ciddi ölçüde azaldığı, bunun da aylık gelirlerde ciddi bir düşüş meydana getirdiğini söyle-

mek mümkün. Satıcı ile müşteriye mobil uygulamalar aracılığıyla bir araya getiren yemek ve ürün platformları da bu problemin doğurduğu mağduriyet sebebiyle “temassız bahşiş” gibi çeşitli uygulamalar hayata geçirmek durumunda kaldı. Ancak bu tür uygulamalarda da online, temassız olarak verilen bahşişlerin kuryelerin hesaplarına yatırılırken vergilendirildiği, yani halihazırda bahşiş kalemi ciddi bir azalmaya uğramışken azalan bu kalem üzerinden vergilerin de düşülmesiyle birlikte bahşişlerin, çalışanlar için önemli bir gelir kalemi olarak kabul edilemeyecek bir hal aldığı görüldü. Halihazırda mola süreleri bakımından yasal sürelere riayet edilmeyen bu çalışan gruplarında, daha uzun ve yoğun çalışma koşullarının, fazla mesai ücretleri dışında mola sürelerine ilişkin de kimi problemleri meydana getirdiğini tespit ettik. Artan çalışma süreleri ve çalışma yoğunluğuna karşın, her iki çalışan grubuna ait katılımcıların ciddi bir çoğunluğunun bir saatin altında mola süresi kullandığı da tüm bunları gösterir nitelikte.

Araştırma öncesinde salgın sürecinin evde kalamayanlar için iş anlaşmazlıkları ve mücadeleleri bağlamında hareketli geçeceği düşünce-sindeydik. Salgın boyunca market çalışanları ve motosikletli kuryeler, hem sosyal ağlar üzerinden kurdukları dayanışma platformları hem de sendikalar yoluyla karşı karşıya kaldıkları hak ihlallerini ve ağır çalışma koşullarını kamuoyuna duyurdular. Sendikalaşma oranının son derece düşük seyrettiği bu çalışan gruplarında, salgın sürecinin başında dayanışma ağı olarak başlayan platformların bugün gelinen noktada sendikalaşma süreci ile beraber ilerlediği örnekleri görmekten mutluluk duyuyoruz. Bununla birlikte, iş anlaşmazlıklarının yoğun olduğu salgın döneminde, iş mücadelelerinin çalışanlar tarafında şiddetli geçtiğini söylemek ise pek mümkün görünmüyor. Market çalışanları ve motosikletli kuryeler salgın boyunca en çok mesai ücretinin ödenmemesi/eksik ödenmesi durumuyla karşı karşıya kaldılar ve işveren-den/işyeri yönetiminden sırasıyla en çok iş saatlerini kısaltma, salgın dolayısıyla ücretli izin ve sosyal mesafeye uygun çalışma modeli taleplerinde bulundular. Bu taleplerin büyük ölçüde karşılanmadığını, işverenler/işyeri yönetimince en çok olumlu yanıt bulan talebin sosyal mesafeye uygun çalışma modeli olduğunu gördük. Buna ilişkin gerekli önlemlerin ise işveren/işyeri yönetimi tarafından alınmadığı ise üzerinde uzlaşılan yanıtlardan. Fakat salgın boyunca etkisini artıran tüm bu iş uyuşmazlıkları büyük ölçüde iş mücadelelerine dönüştü. Dönüştüğü durumların başında ise uyuşmazlıklara en çok verilen tepkinin istifa olduğu ile karşılaştık. Çalışanların bu koşullara katlanmalarının en büyük nedeninin salgın döneminde işsiz kalmak olduğunu, hem motosikletli kuryelerin hem de market çalışanlarının ezici bir çoğunluğunun yarısından/geleceğinden endişe duyduğunu ve işsiz kalmaktan korktuğunu; bu endişe ve geleceksizlik halinin -halihazırda zamanın ruhuyken- salgın dönemindeki belirsizlik ve korku ile daha da arttığını; bu yüzden çalışanların, mevcut duruma dayanma

konusunda çaba gösterirken diğer yandan da başka bir iş arayışı içerisinde bulduklarını gördük.

Araştırmamızın Evde Kalamayanlar'a odaklanmasının en net nedenlerini bulabileceğimiz başlık pek tabii "Sağlık, güvenlik, güvence" başlığı oldu. Evde çalışma imkânı bulunanların aksine, pandemi koşullarında kendi sağlıklarını riske atarak çalışmaya devam eden market çalışanları ve motosikletli kuryeler, aslında herkesin aynı gemide olduğu ve zengin-fakir gibi ayrımların belirsizleştiği popüler söylemlerin herhangi bir gerçekliğe tekabül etmediğinin en somut örneği. Her iki çalışan grubunun da ezici çoğunluğu salgın sürecinde, işveren/işyeri yönetimi tarafından işçi sağlığı ve güvenliği için gerekli önlemlerin alınmadığı konusunda ortaklaşıyor. Üstelik yaptıkları işin, salgına yakalanma ihtimallerini büyük ölçüde artırdığı da çalışanların kahir ekseriyetinin hemfikir olduğu bir başka husus. Çalışanlar hem işini kaybetme tehlikesi hem de mevcut işin sağladığı koşulların geleceğe güvenle bakabilme imkânı yaratmaması nedeniyle endişeli. Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere, farklı bir iş arayışında olmak aslında bir yönüyle, işini kaybetmekten duyulan korku ile geleceğe ilişkin duyulan endişeyi kırmak için de aralanan ihtimallerden biri.

Son olarak, araştırma öncesinde, bu sürecin müşteriler ile her iki çalışan grubu arasındaki ilişkide olumsuz etkiler yaratacağı konusunda bir varsayımımız mevcuttu. Temasin, hayatın olağan akışı içerisinde etkisini büyük ölçüde yitirdiği bu süreçte, market çalışanları ve motosikletli kuryeler için temas yine de yitirilmiş değildi. Salgın sürecinin, her iki çalışan grubu için de müşterilerin kendilerine yönelik tutumunun olumsuz seyretmesine neden olduğunu gördük. Bu bölüm araştırma içerisinde, her iki çalışan grubunun da karşılaştıkları deneyimleri daha büyük bir arzıyla paylaşmak istedikleri bölüm oldu. Panik ve korku halinin hakim olduğu tüm bu süreçte, her iki çalışan grubu da, müşterilerin, kendilerinin iş yoğunluğunun farkında olmadıkları yönünde görüş bildirirken, salgın sürecinin müşteri tutumuna olumsuz etkisi konusundaki varsayımımızı doğruladı. Nitekim, her iki çalışan grubunun da müşterileri hangi sıfatla tanımlarsınız sorusuna en çok gelen yanıtlar "halden anlamaz, bilinçsiz, kaba" oldu.